

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/86453>

Please be advised that this information was generated on 2021-10-15 and may be subject to change.

Recensies

Lizet Duyvendak en Saskia Pieterse (red.), *Van Spiegels en vensters. De literaire canon in Nederland*. Hilversum: Verloren, 2009 (2 dln.). ISBN 9789087040734. Prijs: 29 euro

Geschiedenis terug van weggeweest. Nadat jarenlang was geklaagd over het schrijnend gebrek aan historisch besef van de gemiddelde Nederlander, legde de Commissie-Van Oostrom in 2006 vast wat iedereen van onze geschiedenis zou moeten weten. Deze *Canon van Nederland* riep discussie en tegenspraak op, maar kreeg ook onverwacht veel navolging: niet alleen formuleerde vrijwel iedere stad of regio zijn eigen historische canon, allerlei maatschappelijke groepen grepen dit middel aan om zichzelf te profileren. Van de kindertelevisie tot de klassieke muziek en van de gehandicaptenzorg tot de glastuinbouw: het canonvirus waart overal rond. Kennelijk voorzien dergelijke lijstjes in een grote behoefte: zij reduceren een complexe werkelijkheid tot een overzichtelijk geheel en pretenderen bij te dragen aan de vorming van een gemeenschappelijk referentiekader. In tijden van groeiende individualisering

en globalisering is dat voor veel mensen een aantrekkelijk perspectief.

Tegelijkertijd is dat het meest omstreden aspect van de canon: juist in onze multiculturele samenleving is het maar de vraag of er zoiets bestaat als een nationale identiteit die wortelt in een gezamenlijk verleden. Door tegenstanders wordt het opstellen van een nationale canon gezien als een verwerpelijk streven om een reactionair soort Nederlanderschap te definiëren. Deze discussie is dus nauw verweven met het debat over de nationale identiteit, dat in 2007 fel oplaaide na de bewering van prinses Máxima dat ‘de Nederlander’ niet bestaat. Ze raakt ook aan andere hete hangijzers zoals de kwaliteit van het onderwijs en de verhouding tussen hoge en lage cultuur. Dat verklaart de hevigheid van de canondiscussie zoals die de afgelopen jaren is gevoerd.

In die omstandigheden is het raadzaam om afstand te nemen van het actuele debat door het in een bredere historische context te plaatsen. Lizet Duyvendak en Saskia Pieterse, beiden docent Cultuurwetenschap aan de Open Universiteit, stelden daartoe een bundel samen die een overzicht biedt

van de belangrijkste canondebatten uit de Nederlandse cultuurgeschiedenis. Daaruit blijkt dat de betekenis en functie van de canon voortdurend wisselde. Van nationale identiteitsdrager tot verwerpelijk machtsmiddel en van zelf-profileringsinstrument tot reddingsboei voor het onderwijs: de canon is altijd veel meer dan een (denkbeeldige) lijst van meesterwerken die het waard zijn doorgegeven te worden.

Het eerste deel van *Van Spiegels en Vensters* is een handboek waarin in chronologische volgorde een aantal canondebatten worden beschouwd. Joep Leerssen geeft een beschouwing over de uitvinding van het 'voorvaderlijk volkskarakter' aan het begin van de negentiende eeuw. Het opkomende nationalisme maakte dat men in het verleden ging graven naar 'typisch vaderlandse' werken. Onder invloed van de Duitse romantiek groeide de belangstelling voor de middeleeuwen, met name voor 'collectieve' genres als sprookjes en liederen die de volksaard zouden belichamen. Leerssen beschrijft hoe dankzij Jacob Grimm het handschrift van *Reinaert de Vos* werd ontdekt en gecanoniseerd als 'oerknal' van de Nederlandse literatuur, in plaats van het werk van Jacob van Maerlant. *Reinaert* werd gepresenteerd als representatief voor het Nederlandse burgerlijke en democratische volkskarakter.

Saskia Pieterse beschrijft hoe, nadat een nationale letterkundige traditie was uitgevonden, deze door de Tachtigers fundamenteel ter discussie werd gesteld. In hun ogen stond literatuur niet ten dienste van land en volk, maar diende zij als uitdrukkingmedium voor de per-

soonlijkheid van de dichter. Dit individualistische streven maakte het idee van een canon als drager van een collectieve identiteit problematisch. Pieterse toont bovendien hoe de Tachtigers het canon-debat inzetten als strategisch instrument om hun eigen positie te verstevigen. Zij verdrongen de domineedichters uit het centrum van de literatuur door een radicaal nieuwe literaturopvatting te introduceren waarin de 'canon' niet gebonden is aan een natie of periode, maar staat voor een verzameling 'universele' meesterwerken uit de cultuurgeschiedenis. De canonieke status die de Tachtigers ook nu nog genieten, toont aan hoezeer zij in hun opzet geslaagd zijn.

Tijdens het interbellum kreeg de canon volgens Erica van Boven een nieuwe functie als bewaarplaats van een hoogstaande elitecultuur. Modernistische schrijvers maakten zich zorgen over de oprukkende massacultuur en construeerden een idee van een universele en internationale canon die grote delen van het publiek (met name vrouwen en burgers) welbewust buitensloot. Volgens strijdbare critici als Menno ter Braak en E. du Perron was goede kunst per definitie niet aan het grote publiek besteed, maar zou zij haar waarde op de langere termijn bewijzen en dan via het onderwijs worden doorgegeven. Deze casus maakt duidelijk hoe uitspraken over 'ware literatuur' (de term 'canon' werd door de modernisten niet gebruikt) kunnen fungeren als afgrenzingsstrategie in het literaire veld.

Het is niet verwonderlijk dat een dergelijke houding weerstand opriep, vooral toen de democratisering van de literatuur na de Tweede Wereldoorlog

op gang kwam. Sander Bax beschrijft hoe progressieve literatuurwetenschappers ten tijde van het postmodernisme literaire uitsluitingsmechanismen aan de kaak stelden en een ideologiekritische lezing van canonieke werken presenteerden. De literatuurwetenschap ontwikkelde zich in die periode tot een breed georiënteerde cultuurwetenschap die ook de 'lage' cultuur tot haar aandachtsgedebiet rekende. De maatschappelijke en culturele rol van de canon leek daarmee uitgespeeld te zijn.

In het slothoofdstuk analyseert Gaston Franssen de opmerkelijke comeback van de canon aan het begin van de eenentwintigste eeuw. Het postmodernistische cultuurrelativisme stuitte op groeiende weerstand in een samenleving die in een identiteitscrisis verkeerde. Een nationale canon zou vanuit deze optiek kunnen fungeren als middel om tot een eenduidige definitie van Nederlanderschap te komen. Dit 'normatieve' standpunt kreeg felle kritiek vanuit de hoek van de 'multiculturalisten'. Franssen laat door middel van een retorische analyse zien hoe de Commissie-Van Oostrom zich tot deze twee uitersten verhoudt. Enerzijds distantieert zij zich van het idee van een canon als spiegel van de nationale identiteit, anderzijds stelt ze dat het wel degelijk mogelijk en nuttig is om een verzameling basiskennis over de Nederlandse geschiedenis te presenteren. Door hun canon te presenteren in de vorm van vijftig vensters benadrukken de samenstellers het open karakter ervan: ieder item biedt een doorkijk naar een veelheid aan thema's en verhalen. Bovendien roepen zij mensen op om te debatteren over de nationale canon en hun eigen lokale

varianten te ontwerpen, met als gevolg de uitbraak van canoniciteit die het canoniciteitsprincipe in feite ondergraaft.

Elk hoofdstuk in het handboek wordt geïllustreerd aan de hand van tekstfragmenten in het tweede deel van de bundel. Daarbij gaat het niet alleen om literatuurwetenschappelijke teksten; de samenstellers willen juist aantonen dat schrijvers ook via literaire teksten stellingnamen in het canondebat. Een duidelijk voorbeeld daarvan biedt een passage uit *Het Land van Herkomst*, waarin Du Perron via zijn personages zijn literaire standpunt bepaalt. Vervolgens krijgen we in het hoofdstuk over postmodernistische ideologiekritiek Mieke Bals lezing van deze roman voorgeschoteld. Op deze manier komen de verschillende aspecten van het canondebat tot leven. Daarbij moet wel worden opgemerkt dat het tekstboek een nogal ongelijksoortige mix bevat van Nederlands- en Engelstalige primaire en secundaire literatuur waar een luchtig gedichtje van Annie M.G. Schmidt ('Een dichter') figureert naast een doorwrochte beschouwing van Jan Oosterholt over de grondslagen van de literatuurwetenschap (uit *De Bril van Tachtig*). Dat neemt niet weg dat de combinatie van hand- en tekstboek *Van Spiegels en vensters* tot een zeer bruikbaar instrument maakt voor het literatuuronderwijs. Maar bovenal biedt het door zijn genuanceerde en historiserende kijk op het onderwerp een welkom tegenwicht tegen de heersende canoniciteitshysterie.

Maaïke Koffeman (Radboud Universiteit Nijmegen)